

לפרשת תזריע ומצורע – תשע"ז

הדין, האמת והשלום

דר' אביעזר ווייס

בשבת שעברה (פרשת "שמיני") פתחנו בשטו"מ את עונת השנה שבה אנחנו עוסקים במסכת "אבות", אוסף מעמיק וחובק עולם של אמרות קצרות מאת חכמי ישראל, שנאמרו על פני מאות שנים. האמרות מגוונות מאד, אינן עשויות עור אחד, ובשל צמצומן הלשוני הן מחייבות פרשנות נרחבת, מעמיקה ופתוחה. עם הגיוון הרב יש להן תכלית אחת: ליעץ לאדם – ולא רק לאדם מישראל – מה עליו לעשות כדי ללכת בדרך המוסרית הראויה וההולמת. רעיונות פילוסופיים שטרם נהגו עד אז, יחד עם השפעות סביבתיות שונות ניכרות בדברי החכמים. בדברים הקצרים שלהלן אני בוחר להתמקד במשנה האחרונה של הפרק הפותח את המסכת.

"רבן שמעון בן גמליאל אומר: על שלושה דברים העולם קיים [כך הגרסה הנכונה] – על הדין, על האמת ועל השלום". שמעון הצדיק, שקדם לרבן שמעון בן גמליאל בקרוב לארבע מאות שנה, אמר באותו פרק, שהעולם עומד על שלושה דברים: על התורה, ועל העבודה ועל גמילות חסדים. אלו שלוש רגליים יציבות שבלי אחת מהן העולם, כלומר החברה של עם ישראל, אינו יכול לעמוד. ברור ששמעון הצדיק מתכוון לעולמה של היהדות, שהרי רק ליהודים יש תורה. אבל מאות שנים אחר כך, רבן שמעון בן גמליאל, הנשיא שהיה מקורב לשליטים של אומות העולם, שבביתו דברו יונית ולמדו חכמה יוונית, מדבר על עקרונות אוניברסאליים ואומר שהעולם, כלומר חברת כל בני האדם, קיים על הדין ועל האמת ועל השלום. "קיים" זה משהו שונה מ"עומד". הרבה קולמוסין נשברו על האמרה הזאת של רבן שמעון בן גמליאל, ובצדק, שכן הדין, האמת והשלום הם מושגים כמעט סותרים. הדין אינו אמת, שהרי אין לו לדין אלא מה שעניו רואות, והרי "האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבב" – שם, במעמקי הלב נמצאת האמת, ואפשר שהדין אינו רואה אותה. ועוד זאת – האמת - כל אחד מהיריבים מאמין שהיא שלו – ואיך תעשה האמת שלום? ואיך יעשה הדין שלום? הדין נחרץ בסופו של דבר לפי מה שנראה לדין כאמת, ואפשר בהחלט שאין זו האמת לאמיתה. הגמרא בירושלמי סנהדרין ומדרשים אחרים מציעים את הפירוש הידוע: "נעשה הדין, נעשה אמת, נעשה שלום". דהיינו - זו הדרכה לחיים: את הכרעת הדין עליך לקבל כאמת, גם אם אינך סבור שהיא אמת. עצם חיתום הדין הופך אותו לאמת. ואם אכן תראה בחיתום הדין את חותמה של האמת – ממילא יבוא השלום. זה פירוש יפה. נודה שהחברה הישראלית עדיין אינה מתנהגת כך. אצלנו - נעשה הדין – מתחילים להתווכח עליו, לבקר את השופטים, לחוקק חוקים שישנו את הפסיקה, ועוד כיוצא באלו. זה טראגי, כי אם נקבל את הפירוש הזה של הגמרא נסיק ממנו שהעולם שלנו, החברה הישראלית – אינו יכול באמת להתקיים. עם זאת החברה הישראלית מאמינה שרק על הדין העולם צריך לעמוד ומכאן נוצרת המגפה ששרת המשפטים, גב' איילת שקד, מכנה אותה "חקקת". ביסודה עומדת ההנחה שהאזרחים עצמם אינם יכולים להסדיר את חייהם בהסכמה. כל דבר צריך חקיקה. הכנסת קיימה השנה, למשל, דיונים אחדים סביב חוק שדורש לסמן קו לציון מחצית הכפית במזון לתינוקות.

אני מציע הבנה נוספת לדבריו של רשב"ג. כזו שאינה קושרת את שלושת הדברים ולפיכך היא פחות טראגית. העולם קיים על שלושה דברים, כלומר: די באחד מהשלושה לקיים את העולם. בלי אף אחד משלושתם החברה אכן תתמוטט, אבל אם יש בה אחד משלושתם – היא מתקיימת. אלא שיש כאן דירוג: הדין הוא המדרגה הנמוכה, האמת היא מדרגה גבוהה

יותר, והשלום – שקול כנגד הכול. העולם יכול לעמוד על הדין בלבד, אם אין ברירה אחרת. אבל חברה של דובריאמת אינה צריכה דין. כל אחד, לא רק ה', יכול להביט אל מעמקי לבו שלו ולדעת מהי האמת, כדברים שאנחנו אומרים יום יום: "לעולם יהא אדם ירא שמים... ומודה על האמת (בפני אחרים), ודובר אמת בלבבו (בפני עצמו)". ומי שדובר אמת בלבבו ויודע באמת מהי – אינו צריך דין ואינו צריך דיין. הוא מודה על טעויותיו, על הנזקים שגרם או על עוולות שעשה וממילא דואג לתיקונם.

מעל חברה של אנשי אמת עומדת חברה של אנשי שלום. היא, כדי להתקיים, אינה צריכה אף אמת. "גדול השלום ששינה שכינה מפני השלום". רודף השלום – האמת אינה מעניינת אותו. הוא חושב איך להפוך שונא לאוהב. ואכן, במסכת אבות דרבי נתן קיימת ההרחבה הזאת:

בן זומא אומר...איזהו גיבור שבגיבורים זהו הכובש את יצרו... ויש אומרים מי שעושה שונאו אוהבו:

כך גם נהג יעקב, אבי האומה שעל שמו היא נקראת, ישראל, עם ה"איש" – לא מלאך – שהתנפל עליו בלילה במעבר יבוק. משהכריע יעקב את ה"איש" הוא אמר לו: "לא אשלחך כי אם ברכתני". ובכך, במקום לשלח אותו מותש, מובס ושונא, הוא הראה לו שהוא אדם ראוי, שברכתו חשובה ליעקב. הוא הפך אותו משונא לאוהב. והאיש אכן בירך, ועוד איך בירך, ובכתו עומדת עד היום הזה.

אם תעמוד על הדין ואם תתעקש על האמת לעולם לא תהפוך שונא לאוהב.

לסיכום: חברה יכולה להתקיים על דין. חברה של אמת לא צריכה דין, וחברה של שלום אינה צריכה לא דין ולא אמת.